

A Systematic Review of Scientific Articles about Social Networks: Case Study of Isfahan

Ahmad Mehrshad

*Ph.D. Candidate of Sociology, University of Isfahan, Iran
mehrshad330@yahoo.com*

Ali Rabbani-Khorasgani*

*Professor, Department of Sociology, University of Isfahan, Iran
a.rabbani@ltr.ui.ac.ir*

Abdolhossein Kalantari

*Associate Professor, Department of Sociology, University of Tehran, Iran
abkalantari@ut.ac.ir*

Mohamad Mahdi Zolfaghar Zadeh

*Assistant Professor, Department of Management, University of Tehran, Iran
zolfaghar@ut.ac.ir*

Introduction

The increasing impact of cyberspace and social networks in different areas necessitates the need for more and more accurate attention by the scientific institutions. Focus on 'the impact of social networks on a specific cultural context' is one area of study. Isfahan, as one of the civilizational areas with a long history in the cultural and social fields, is one of the cultural contexts that has a special role in the social and cultural changes for our country. Nearly two decades after the advent of the Internet and mobile phones in Iran, it may be a good opportunity to examine the works produced by academics and researchers in the context of scientific articles in this field. Certainly, one of the appropriate methods for this purpose is the systematic review method in which the statistical population is the existing research in the field under study. In this article, we seek to answer the following questions: What are the strengths and weaknesses of scientific articles written on the subject of social networks and cyberspace in Isfahan's field problematically, theoretically, and methodologically? And, on the other hand, what is the position of Isfahan's cultural context in this research area? Finally, on the way forward, what are some suggestions for better policy making in this field of study?

Material & Methods

The method used in this research is systematic review. The systematic review of the texts is a scientific method to systematically identify some research results and to synthesize them in a standardized and systematic way to answer a related question. A systematic review of the texts has four essential steps: 1) deciding on the type of texts to review, 2) studying and understanding what the authors have brought to their work, 3) evaluating the ideas, research methods and results of each texts, and 4) summarizing the content of the texts or documents or evidence reviewed. The population of this study is scientific articles indexed in internal scientific databases. This research has carried out on 30 scientific articles on the subject of cyberspace whose field of study was Isfahan. The articles have been evaluated by an inverse questionnaire and its results are presented in descriptive and analytical formats.

Discussion of Results & Conclusions

Based on the results of the research, it seems that the most important factor in selecting the research field was its availability. Most studies are in the field of sociology and political science. The year of publication of articles indicates an increasing trend in the publication of articles on the subject of cyberspace. In most of the papers, the researchers have not pay attention to the context and field of study, since 86% of the articles were survey, but few with qualitative and mix methods. Statistical population in most of the articles were students. Almost one-third of the papers had a clear theoretical framework, among which a few had used media and communication theories in their theoretical model. In summing up the articles, very few articles have focused on providing a strategy based on research results in our systematic review. After reviewing the descriptive dimensions of the articles, the following critiques have presented: cognitive (lack

* Corresponding author: +983137933126

of attention to study context), methodological (lack of methodological diversity, overcoming positivist approach, disregard for interpretive and critical approaches, and generalization). The uncertainty of these studies (theoretical underpinnings, lack of theories related to the subject of research) has also been expressed. Then, appropriate suggestions have been made in three levels of approach (changing attitudes towards 'cultural and social context', 'social networks' in Humanities research), methodology (making more use of qualitative and synthetic methods, as well as using diverse statistical population) and appropriate structure for future research policy and planning.

Keywords: Isfahan, Social Networks, Cyberspace, Systematic Review.

References

- Adlipour, S. Ghasemi, V. & Mirmohammadtabar, A. (2014) "The Impact of Facebook Social Network on Isfahan Youth Cultural Identity." *Journal of Iranian Cultural Research*, 1 (25): 1-28.
- Alimohamadzade, K. Mohebi, F. & Labbaf, T. (2013) "A Systematic Review of Three Decades of Research Articles on the Causes of Cesarean Section and Population Health Management Strategies." *Strategic Studies in Women*, 61: 7-57.
- Basirian, J. H. (2013) *Social Media: Dimension & Capacity*. Tehran: Office of Media Studies and Planning.
- Bauman, Z. & Lyon, D. (2013) *Liquid Surveillance: A Conversation Polity press*. Malden: USA.
- Bleaki, N. (2008) *Social Research Design*. Translated by: Chavoshian, H. Tehran: Ney Publications.
- Bokharaie, A. & Mirzaie, E. (2015) "Meta-Analysis of Suicide Studies in Ilam State." *Ilam's Culture*, 16 (46-47): 115-134.
- Boulianne, Sh. (2015) "Social Media Use and Participation: A Meta-Analysis of Current Research." *Information, Communication & Society*, 18 (5): 524-538.
- Brojerdi, A. M. & Sedigh, Y. A. S. (2017) "The Effect of Cyberspace in National and Ethnic Identity in Iran." *Journal of Modern Media Studies*, 12: 87-110.
- Centola, D. (2013) "Social Media and the Science of Health Behavior." *Circulation*, 127 (21): 2135-2144.
- Chomsky, N. (2016) *Socialism in an Age of Reaction*. available at: <http://www.JACOBIN.com> (accessed 13 December 2016).
- Creswell, J. W. (2012) *Research design: qualitative, quantitative & mixed method approaches*. Translated by: Kiamanesh, A. and Danaye Tous M. Tehran: University Jihad Publication.
- Ghasemi, V. Adlipour, S. & Kianpour, M. (2012) "Interaction in Cyberspace and Its Impact on Youth Religious Identity; A Case Study of Facebook and Youth In Isfahan." *Journal of Religion and Communication*, 42: 5-36.
- Ghasemi, V. Adlipour, S. & Borandegi, B. (2014) "Relationship Between Using Facebook Social Network and Body Image Among Male and Female Students of Isfahan University." *Journal of Psychological Social Studies of Women*, 3 (40): 61-92.
- Ghasemi, V. Adlipour, S. & Borandegi, B. (2016) "Explaining the Relationship Between Using Facebook Social Network and Gender Identity of Isfahan University Students." *Journal of Interdisciplinary Studies in Media and Culture*, 2 (12): 77-100.
- Ghazitabatabaie, M. & Vedadhir, A. (2010) *Meta-analysis in social and behavioral research*. Tehran: Sociologists.
- Ghorbanizade, V. Hasan Nangir, T. & Roodsaz, H. (2013) "Meta-Analysis of Factors Affecting Information Technology Acceptance in Iran." *Journal Of Management Research In Iran*, 2: 177-196.
- Gill, J. (2018) *Our Tribes and Tribulation*. Available at: <http://www.Quillette.com> (accessed 10 February 2018).
- Givi, M. & Nasresfahani, M. (2014) "Investigating the Level and Usage of Internet among Students of Isfahan City." *Shooshtar Journal of Social Sciences*, 4 (27): 165-178.
- Hajiani, E. & Roghanian, Z. (2015) "A meta-analysis of research on the impact of cyberspace on social ethics", *International Conference on Research in Engineering, Science and Technology*, Istanbul, Viera.
- Hjarvard, S. (2008) "The Mediatization of Society, A Theory of the Media as Agents of Social and Cultural Change." *Nordicom Review*, 29 (2): 112-139.
- Hjarvard, S. (2013) *The mediatization of culture and society*. London and New York: Routledge.
- Hepp, A. (2013) *Cultures of mediatization*. Cambridge: Polity press.
- Iman, M. T. (2013) "Identification and analysis of Isfahan citizen's life style patterns." Research project, Isfahan Municipality.
- Janadele, A. & Rahnama, M. (2017) "Pathological Representation of New Media in Family Studies (Meta-Analysis of Published Articles on the Impact of Modern Media on the Family)." *Journal of Modern Media Studies*, 4 (16): 1-37.
- Islamic Republic of Iran Information Society Monitoring Portal. (2018) "ICT Development in Provinces / Isfahan." available at: <https://mis.ito.gov.ir/web/guest/fava-development?city=Isfahan>.

- Kulandairaj, J. (2014) "Impact of Social Media on the Lifestyle of Youth." *International Journal of Technical Research and Applications*, 12 (2): 22-28.
- Lanier, J. (2018) *Ten Arguments for Deleting Your Social Media Accounts Right Now*. New York: Henry Holt.
- Liu, D., Ainsworth, S. & Baumeister, R. (2016) "A Meta-Analysis of Social Networking Online and Social Capital." *General Psychology*, 20 (4): 369-391.
- Malekhamadi, H. & Jafarian, A. (2011) "Pathology of Internet Addiction (Case Study: Shahin Shahr Esfahan)." *Encyclopedia of Social Sciences Tarbiat Modarres (History of Sociology)*, 2: 93-116.
- Niazi, M. Karsanji, M. Sakhaie, A. & Hoseinzade Arani, S. (2017) "A Meta-Analysis of the Relationship Between the Internet and Social Isolation." *Shooshtar Journal of Social Sciences*, 3 (39): 1-76.
- Niazi, M. Sadri, A. Sarhadi, S. & Moradi, S. (2017) "A Sociological Reading on Internet Addiction Research in Iran." *Journal of Cross-Cultural Studies*, 31: 9-39.
- Nylander, S. (2013) "Social Media for Lifestyle Change – Social With Whom, and Why?" Available At: [Http://WWW.Mobilelifecentre.Org/Sites/Default/Files/Nylandersocialmediaforchange.Pdf](http://www.mobilelifecentre.org/sites/default/files/Nylandersocialmediaforchange.pdf)
- Paya, A. (2018) *Independent thought*. Tehran: Institute for Cultural and Social Studies.
- Sayadi, P. & Ataie, P. (2017) "Sociological Analysis of the Impact of Internet Use on Family Relationships (Case Study: Isfahan City)." *Shooshtar Journal of Social Sciences*, 2 (37):313-342.
- Skoric, M. & Qinfeng, Z. (2015) "Social Media and Citizen Engagement: A Meta-Analytic Review." *New Media & Society*, 18 (9): 1817-1839.
- Tufekci, Z. (2016) *Twitter and tear gas: The power and fragility of networked protest*. Yale University Press, New Haven.
- Turkle, Sh. (2011) *Alone Together; Why we Expect more from Technology and less from each other*. Basic Books New York; USA.
- Virilio, P. (2005) *The Information Bomb*. Verso.
- Walberg, E. (2011) *Postmodern Imperialism; Geopolitics and the Great Games*. Clarity Press, Inc. Atlanta USA.
- Zakaie, M. S. & Hasani, M. H. (2017) "Virtual Social Networks & Youth Lifestyle: Meta-Analysis of Previous Researches", *Journal of Social Cultural Strategy*, 22: 7-25.
- Zaki, M. A. (2013) "Internet and Youth Religion (Case Study: Girl and Boys 19-30 Years in Isfahan)." *Information and Communication Technology in Educational Sciences*, 2 (14): 21-43.
- Zaki, M.A. (2018) "Sociological Explanation the Causes of Young People's Tendency to Virtual Social Networks (Case Study: Girl and Boys Users of Facebook 15-29 Years in Isfahan)." *Applied Studies in Social Sciences and Sociology*, 2: 1-24.
- Zarezadeh, E. & Aieni, S. (2015) "A meta-analysis of student internet addiction." *Sixth national conference on hidden biosecurity of students*, Kurdistan: Jihad Dedaneshgahi.

مرور نظام‌مند مقالات علمی شبکه‌های اجتماعی؛ مورد مطالعه: اصفهان

احمد مهرشاد، دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی، دانشگاه اصفهان، ایران

mehrshad330@yahoo.com

علی ربانی خوراسگانی، استاد، گروه علوم اجتماعی، دانشگاه اصفهان، ایران*

a.rabbani@ltr.ui.ac.ir

عبدالحسین کلانتری، دانشیار، گروه جامعه‌شناسی، دانشگاه تهران، ایران

abkalantari@ut.ac.ir

محمد مهدی ذوالفقارزاده، استادیار، گروه مدیریت دولتی، دانشگاه تهران، ایران

zolfaghar@ut.ac.ir

چکیده

اثرگذاری روزافزون فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی مجازی در حوزه‌های مختلف، ضرورت بررسی بیشتر و دقیق‌تر نهادهای علمی درباره این حوزه را آشکار می‌کند. از زمینه‌های مطالعاتی، تمرکز بر تأثیرات شبکه‌های اجتماعی در بستر و بافت فرهنگی مشخص است. اصفهان از بافت‌های فرهنگی است که جایگاه ویژه‌ای در تحولات فرهنگی - اجتماعی کشور دارد. مقاله حاضر، به دنبال پاسخ به این سؤالات است: مقالات علمی نگاشته‌شده با موضوع شبکه‌های اجتماعی و فضای مجازی در میدان مطالعه اصفهان از لحاظ مسئله‌شناختی، نظریه‌شناختی و روش‌شناختی چه ضعف‌ها و قوت‌هایی دارند؟ میدان پژوهش (اصفهان) چه جایگاهی در این پژوهش‌ها داشته است؟ و در نهایت، در مسیر پیش رو، چه پیشنهادهایی برای سیاست‌گذاری بهتر در این حوزه مطالعه ارائه می‌شود؟ روش استفاده‌شده در پژوهش مرور نظام‌مند است که روی ۳۰ مقاله نمایه‌شده در پایگاه‌های علمی انجام شده است. مطالعات انجام‌شده پس از مرور نظام‌مند، براساس پرسش‌نامه معکوس بررسی شدند؛ پس از بررسی ابعاد مختلف مقالات، در ادامه نقدهای مسئله‌شناختی (کم‌توجهی به بافت مطالعه)، روش‌شناختی (نبود تنوع روشی، غلبه رویکرد اثبات‌گرایانه، کم‌توجهی به رویکردهای تفسیری و انتقادی و تعمیم‌پذیری نامطمئن این مطالعات نسبت به شهروندان اصفهانی) و نظری (نبود مبانی نظری مشخص، بهره‌بردن از نظریه‌های کم‌مرتبط با موضوع پژوهش) مقالات بیان و پیشنهادها متناسبی نیز در سه سطح رویکردی (تغییر نگرش نسبت به بافت فرهنگی و اجتماعی، شبکه‌های اجتماعی)، پژوهشی (بهره‌گیری از روش‌های کیفی و ترکیبی) و ساختاری ارائه شده‌اند.

واژه‌های کلیدی: اصفهان، شبکه‌های اجتماعی، فضای مجازی، مرور نظام‌مند

* نویسنده مسؤول: ۰۳۱۳۷۹۳۳۱۲۶

مقدمه و بیان مسئله

با شروع دهه ۹۰ میلادی دنیا با تحول جدید و رو به رشدی، روبه‌رو شد. تحول در رسانه‌های سنتی و ایجاد شبکه جهانی اینترنت، خیلی زود از پدیده محدود و فانتزی به بستری برای شکل‌گیری زندگی دوم بشر تبدیل شد؛ به طوری که می‌توان گفت سرعت بالای سرایت و فراگیری فضای مجازی و تأثیرگذاری آن بر ساحات مختلف زندگی اجتماعی، در جامعه ما نیز همچون سایر جوامع، با پدیده‌های دیگر مقایسه‌پذیر نیست. افزایش میزان وابستگی افراد به رسانه‌های اجتماعی در تعاملات روزمره، هم سبب تغییرات در سبک زندگی کاربران - به‌ویژه نوجوانان و جوانان - و اثرگذاری بر نگرش‌ها و رفتارهای آنها شده و هم به بستری برای شناخت دقیق‌تر کنش‌های انسان‌ها تبدیل شده است (Kulandairaj, 2014; Nylander, 2013; Centola, 2013).

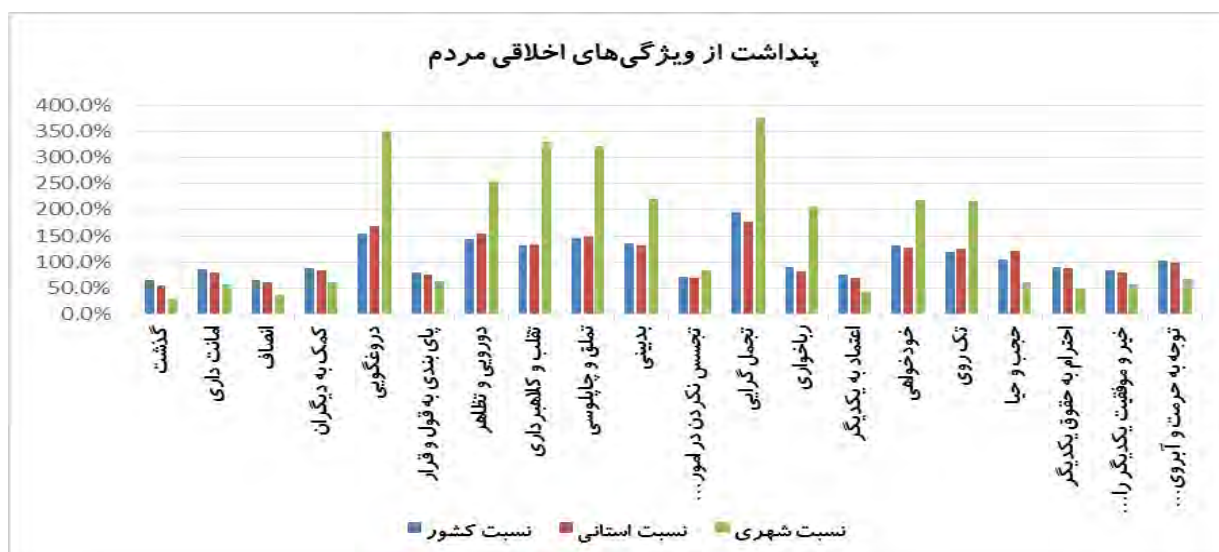
ایران از سال‌های دهه ۷۰ به این سو، به‌طور شتابانی با پدیده فضای مجازی روبه‌رو شده است. براساس نتایج مطالعه ایسپا در اسفندماه ۱۳۹۷، حدود ۶۰ درصد ایرانیان از شبکه اجتماعی تلگرام استفاده می‌کنند که این رقم میان جوانان بیشتر است. ۷۱ درصد جوانان ۱۸ تا ۲۹ ساله ایرانی از شبکه اجتماعی تلگرام و ۴۹ درصد از اینستاگرام استفاده می‌کنند (کانال ایسپا، ۱۳۹۸). این روند رو به رشد، برای آینده نیز پیش‌بینی شده است؛ به طوری که آینده‌شناسان در مطالعاتشان سال‌های پیش رو را همراه با توسعه فناوری‌های ارتباطی و فناوری اطلاعات و به دنبال آن تأثیرگذاری بیشتر رسانه‌ها می‌دانند. از سوی دیگر، فرایند همگرایی میان دانش - فناوری‌های شزان^۱، موقعیت خاصی دارد که باید درباره آن توضیح داد؛ شرایط کنونی درباره دانش - فناوری‌های شزان،

جایگاهی را به آن اعطا کرده است که فلاسفه علم از آن با نام «برنامه پژوهشی رو به رشد» یاد می‌کنند؛ در حال حاضر در قلمروهای محدودی میان برخی از این دانش - فناوری‌ها، به صورت ترکیب‌های دوگانه یا سه‌گانه، همگرایی‌هایی حاصل شده است. با نظر به نتایج حاصل از این همگرایی‌ها و گمانه‌زنی درباره چگونگی همگرایی‌های آینده، می‌توان بصیرت‌هایی را درباره تأثیرات همگرایی تمام‌عیار هر چهار دانش - فناوری بر حوزه‌های فرهنگ، اخلاق و سیاست به دست آورد (پایا، ۱۳۹۷: ۲۳۳).

از ساحاتی که برخی پژوهشگران ایرانی در مطالعاتشان خودآگاه یا ناخودآگاه از آن غفلت داشته‌اند، توجه به بافت یا بستر انجام مطالعات و پژوهش‌ها بوده است؛ به بیانی دیگر، در نگاه برخی پژوهشگران به‌ویژه در مطالعات کمی، شهروندان حاضر در بافت‌های اجتماعی مختلف یکسان فرض شده‌اند و وجود جوامع مختلف در محیط‌های اجتماعی متفاوت نقش جالب‌توجهی در مطالعاتشان نداشته است؛ اما به نظر می‌رسد اگر رسالت جامعه‌شناسان را فراتر از توصیف و تبیین شرایط اجتماعی بدانیم و معتقد به مداخله و برنامه‌ریزی برای تغییر نیز باشیم، باید این دیدگاه را نقد یا حتی رد کنیم (بلیکی، ۱۳۸۷: ۱۰۱).

اصفهان به منزله یکی از حوزه‌های تمدنی در ایران و سابقه طولانی در عرصه فرهنگی، ویژگی‌های فرهنگی و اجتماعی خاصی دارد. مقایسه نتایج پیمایش‌های ملی به خوبی نشان می‌دهد در برخی زمینه‌های فرهنگی و اخلاقی تفاوت معناداری میان نگرش اصفهانی‌ها با دیگر ایرانیان وجود دارد. برای نمونه مقایسه نتایج «پیمایش ملی وضعیت فرهنگی، اجتماعی - اخلاقی جامعه ایران» (۱۳۹۶) در سه سطح ملی، استانی و شهرستانی (شهرستان اصفهان)، در برخی محورها بیان‌کننده این مسئله است.

^۱ شزان همگرایی چهار دانش علوم شناختی، فناوری اطلاعات، زیست - فناوری و فناوری نانو است که با توجه به ضرورت درک جدید از جهان ایجاد شده است. توجه به روند همگرایی فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی به‌منزله یکی از این چهار فناوری با دیگر فناوری‌ها و شتاب تصاعدی این تغییرات، سبب نقش‌آفرینی متفاوت رسانه‌ها خواهد شد که مطالعه این تغییرات و نسبت آنها با حوزه فرهنگ، اخلاق و جامعه اولویت ویژه‌ای خواهد یافت.

نمودار ۱- پنداشت اصفهانی‌ها از ویژگی‌های اخلاقی مردم اصفهان (استخراج شده از نتایج گزارش پیمایش ملی وضعیت فرهنگی، اجتماعی - اخلاقی

جامعه ایران، ۱۳۹۶)

روش، مقالاتی بررسی انتقادی می‌شوند که موضوع شبکه‌های اجتماعی و فضای مجازی در اصفهان را مطرح کرده‌اند.

مسئله محوری در مطالعه پیش رو، بررسی مقالات مرتبط با حوزه موضوعی شبکه‌های اجتماعی و فضای مجازی در اصفهان با استفاده از روش مرور نظام‌مند است. در مقاله حاضر، به دنبال پاسخ به این سؤالات هستیم: آثار ذکر شده از لحاظ مسئله‌شناختی، نظریه‌شناختی و روش‌شناختی چه ضعف‌ها و قوت‌هایی دارند؟ این مطالعات چه تصویری از وضعیت فضای مجازی در اصفهان ارائه می‌دهند؟ میدان پژوهش (اصفهان) چه جایگاهی در این پژوهش‌ها داشته است؟ و در نهایت، در مسیر پیش‌رو، چه پیشنهادهایی برای سیاستگذاری بهتر این حوزه مطالعه ارائه می‌شود؟

ادبیات پژوهش

تجزیه و تحلیل شبکه‌های اجتماعی و تحلیل نظریه‌های موجود نشان می‌دهد اصلی‌ترین نکته در هر شبکه‌ای، روابط است. شبکه‌های اجتماعی مجازی شکل جدیدی به روابط اجتماعی داده‌اند. این شبکه‌ها یکی از محصولات وب ۲ بود. وب ۲ به آن دسته از فناوری‌ها اطلاق می‌شود که امکان

برخی مطالعات کیفی انجام شده همچون «شناسایی و تحلیل الگوهای سبک زندگی شهروندان شهر اصفهان» (ایمان و سروش، ۱۳۹۲) نیز به این مسئله اذعان دارند.

با توجه به سابقه تاریخی ذکر شده، اصفهانی‌ها هم زندگی با سنت‌ها را تجربه می‌کنند و هم به دلیل وجهه صنعتی این شهر، سودای تغییر و پیشرفت دارند. این دوگانه‌ها، اصفهان را به عرصه جالب توجهی در این زمینه تبدیل می‌کند. براساس داده‌های درگاه پایش شاخص‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات ایران، استان اصفهان براساس محاسبه خردامه‌ماه ۱۳۹۷، با امتیاز ۷/۵۳، رتبه پنجم را در شاخص‌های فاوا در کشور داشته است. ۷۴ درصد از شهروندان استان اصفهان به اینترنت دسترسی دارند و ۸۱ درصد آنها از تلفن همراه استفاده می‌کنند (درگاه پایش جامعه اطلاعاتی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۷).

گذشت نزدیک به دو دهه از ورود اینترنت و تلفن همراه به ایران، شاید فرصت مناسبی باشد تا آثار تولید شده به وسیله دانشگاهیان و پژوهشگران در چارچوب مقالات علمی در این زمینه بررسی شوند. به‌طور قطع، از روش‌های مناسب برای این هدف، روش مرور نظام‌مند است که در آن، جامعه آماری، پژوهش‌های موجود در حوزه بررسی شده است. با استفاده از این

همگرایی فناوری‌ها (شزان)، تعبیر همین رؤیا باشد. روند رشد فناوری‌های ارتباطی از دهه ۶۰ میلادی به بعد زندگی بشر را روزبه‌روز بیشتر با رسانه‌ها درآمیخت. از دهه ۹۰ میلادی، اصطلاح فضای مجازی و اینترنت به مرور واژه‌های پرکاربرد شدند. با ظهور نسل دوم اینترنت یا وب ۲ آهسته آهسته اینترنت صورت تعاملی تر و اجتماعی تری به خود گرفت و ظهور شبکه‌های اجتماعی، از نتایج این رویکرد بود. درباره تعریف، ماهیت و کارکردهای فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی، دیدگاه‌ها و نظریه‌های فراوانی عرضه شده‌اند که در ادامه به برخی از آنها اشاره کوتاهی خواهد شد. در جدول زیر مروری کوتاه بر مفاهیم کلیدی برخی متفکران انتقادی درباره فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی می‌شود:

مشارکت کاربر در تولید محتوا و به اشتراک گذاری اطلاعات شامل متن، عکس، فیلم، لینک، فایل و هرگونه داده دیگر را فراهم می‌کنند (بصیریان‌جهرمی، ۱۳۹۲: ۳۳). بوید و الیسون^۱ (2007) شبکه‌های اجتماعی را مجموعه خدمات مبتنی بر وب می‌دانند که به اشخاص امکان خلق توصیفات عمومی و خصوصی را می‌دهد. همچنین امکان برقراری ارتباط با دیگر اعضا، اشتراک گذاری منابع و جستجو برای یافتن ارتباطات جدید را فراهم می‌کند. خدمات آنلاین وجود دارند که در سیستم مشخصی، امکان ساخت پروفایل شخصی، معرفی خود به دیگران، اشتراک گذاری اطلاعات و برقراری ارتباط با دیگران را می‌دهند (به نقل از قاسمی و همکاران، ۱۳۹۵: ۸۳).

شبکه‌های اجتماعی سایت‌هایی هستند که به افراد اجازه ارائه نمایه‌ای نیمه‌عمومی را می‌دهند، فهرست مفصلی از کاربران دیگری را تهیه می‌کنند که با آنها ارتباط دارند و امکان مشاهده فهرست و پروفایل سایر کاربران مرتبط با خود را می‌دهند (بصیریان‌جهرمی، ۱۳۹۲).

شبکه‌های اجتماعی مجازی نسبت به نسل گذشته رسانه، ویژگی‌هایی دارند. ضیایی‌پرور معتقد است این تفاوت‌ها عبارت از این است که هویت در شبکه‌های اجتماعی به سمت واقعی‌تر شدن پیش می‌رود، شبکه‌های اجتماعی قدرت بسیج‌کنندگی و قابلیت اطلاع‌رسانی گسترده‌ای دارند (به نقل از بصیریان‌جهرمی، ۱۳۹۲: ۱۷).

واسرمن و فاست، تفاوت شبکه‌های اجتماعی مجازی و رسانه‌های سنتی را در تفاوت دسترسی، قابلیت دسترسی، سهولت استفاده، فوریت و استمرار می‌دانند (جعفرپور، ۱۳۹۰؛ به نقل از زکی، ۱۳۹۷: ۳).

انسان مدرن برای رهایی از محدودیت مادی و فیزیکی به سمت خلق جهانی حرکت کرد که او را از برخی محدودیت‌های فیزیکی‌اش رها کند. بخشی از تحقق این رؤیا با فناوری‌های ارتباطی دنبال شد. شاید یکی از اهداف روند

¹ Boyd & Ellison

جدول ۱- مفاهیم کلیدی متفکران انتقادی

صاحب نظران	مفاهیم استفاده شده	توضیح مفاهیم
ویریلیو (2005)	«دیدزنی» جهان‌شمول (Voyeurism)	سوژه‌هایی که خود مشتاق نمایش زندگی خودشان در صفحه نمایش‌اند. در عصر ابرشهرها، تصاویر عمومی همه کاره‌اند و میلیون‌ها کاربر در سراسر جهان به واسطه همزمانی و فراگیری الکترونیکی و دوربین‌های آنلاین امکان حضور همزمان را فراهم می‌کنند.
باومن و لیون (2013)	درون مستعمره‌سازی (Inter Colonizing)	فضای مجازی شکل جدیدی از استعمارگرایی، سرمایه‌داری و حکومت ایدئولوژی را برای کنترل و نظارت سوژه‌ها شکل داده است.
باومن و لیون (2013)	وسواس دیده‌شدن (scopophilia)	دیوید لیون معتقد است امروزه در فضای مجازی با اختلالی روبه‌رو هستیم که وسواس دیده‌شدن نامیده می‌شود. وجود این اختلال مکمل شکل‌گیری نوع جدیدی از نظارت است. با افزایش حضور همیشگی، فعالیت‌های نظارتی ادغام می‌شوند و تأثیرات چشمگیر بسیار زیادی خواهند یافت.
باومن و لیون (2013)	نظارت پساپانوپتیک (پساسراسرینی) (post-panopticon)	باومن معتقد است در مدرنیته سیال زیر سلطه رسانه‌های ارتباطی، با شخصی‌سازی برج‌های دیده‌بانی روبه‌رو هستیم. سوژه‌های رسانه‌ای ابزارهای لازم برای نظارت بر خودشان و اختیار بردگی را تهیه می‌کنند. سوژه مجازی در زندانی از نشانه‌های معنایی گرفتار و به آوارگی مجازی تبدیل شده است.
تورکل (2011)	همدم‌های مجازی (Virtual comanion)	وقتی می‌خواهید وارد شبکه‌های اجتماعی شوید، به شما نوید واردشدن به بهشتی از دوستی‌ها و رفاقت‌ها را می‌دهند؛ ولی وقتی وارد می‌شوید می‌بینید که چنین نیست و همین مسئله سبب می‌شود رفتارهای بی‌ادبانه در این فضا نمود بیشتری داشته باشند. تورکل در همین بحث به استعاره چرخیدن در فضای مجازی اشاره می‌کند.
گیل (2018)	پنجره اورتین یا پنجره گفت‌وگو (Overton Window)	دنیای مجازی ما را در قبیله‌های اعتقادی خود محصور و نسبت به عقایدی که خارج از پنجره گفت‌وگو مشخص شده‌ما قرار دارند، آلرژیک و کر می‌کند. همچنین ما را از دیگران خارج، از قبیله خودمان دور و به همین دلیل عصر به شدت شبکه‌ای‌شده، ما را نامتصل و شیوع طرفداری متعصبانه همه‌گیر را تسهیل کرده است؛ به عبارت دیگر، رسانه در عصری که افراد و جوامع به شدت شبکه‌ای شده‌اند، افراد و جوامع را غیرمتصل و جزیره‌ای هم می‌کند.
	اتاق پژواک (echo chamber)	در نتیجه این بالکانیزه‌شدن دیجیتال، تعدادی اتاق پژواک شکل گرفته است؛ یعنی وضعیتی که در آن اطلاعات و باورها با تکرار درون جمعی محدود تقویت می‌شوند و دیدگاه‌های رقیب، سانسور می‌شوند یا کمتر از حد پوشش داده می‌شوند.
چامسکی (2016)	بلاگردانی (scapegoating)	احتمال وقوع دورانی سرشار از تعصب و بلاگردانی در عصر رسانه‌های دیجیتال وجود دارد. استعاره از دورانی است که مشکلات بر گردن کسانی می‌افتد که نقش مستقیمی در آن مشکل ندارند؛ از جمله مهاجران یا مسلمانان در جهان غرب.
لانیبر (پدر واقعیت مجازی) (2018)	BUMMER (Behaviors of users Modified and Made into an Empire for Rent)	BUMMER: معنای اصلی آن ناخوشایند و فاجعه‌انگیز است؛ اما لانیبر آن را با حروف بزرگ به منزله اسم اختصاری می‌نویسد که ترجمه آن این است که در شبکه‌های اجتماعی و پلت‌فرم‌های گوناگون، «رفتار کاربران دست‌کاری می‌شود و از طریق آن یک امپراتوری اجاره‌ای ساخته می‌شود».
		مشکل بامر (BUMMER)، استفاده از فناوری برای جهت‌دهی مردم و تمرکز قدرت به چنان شکل دیوانه‌وار و وحشت‌آوری است که به تهدیدی برای بقای تمدن تبدیل می‌شود. بامر چیزی است که باید از آن دوری بجوید. حسابتان را حذف کنید.

صاحب‌نظران	مفاهیم استفاده‌شده	توضیح مفاهیم
توفکچی (2016)	قدرت و شکنندگی اعتراضات شبکه‌ای شده	شبکه‌های اجتماعی سطح بی نظیری از آزادی بیان را به ما داده‌اند؛ اما در عوض اعتمادمان را از بین برده‌اند. امروزه مؤثرترین شکل سانسور، بستن راه گفتار نیست؛ بلکه دستکاری اعتماد و توجه است؛ بنابراین، اصلاً به شکل‌های سابق سانسور شبیه نیستند؛ بلکه به شکل کارزارهای مجازی درمی‌آیند که از ظرفیت پویای خشمی بهره می‌برند که مثل ویروس منتشر می‌شود تا هزینه‌ای تحمل‌ناپذیر و نامتناسب بر کنش تحمیل کند.
والبرگ (2011)	آزادی بیان و نبودن آزادی اندیشه	فناوری رسانه به منزله آخرین نسل فناوری از جهتی امکانات و آزادی عمل برای بیان بشر پست‌مدرن فراهم می‌کند؛ اما به هیچ‌وجه عامل گسترش معنویت، ارزش‌های انسانی و ارزش‌های والا نیست.
هاروارد (2013) و هپ (2013)	رسانه‌ای شدن	موضوع اصلی رسانه‌ای‌شدن، رابطه بین تغییرات رسانه و تغییرات زندگی روزمره، هویت، فرهنگ و جامعه است. رویکرد رسانه‌ای‌شدن به صورت نظریه رویکردی، مفهومی از پیشرفت‌های تاریخی، واقعی، اجتماعی و فرهنگی در بافت پیشرفت‌های رسانه (رسانه‌های ارتباطی) است. با این تعریف از رسانه‌ای‌شدن، می‌توان سه شأن را برای رسانه متصور شد: ۱- ایفای نقش در حکم نهادی مستقل؛ ۲- تنظیم ارتباطات (و در ادامه منطبق ارتباط) میان دیگر نهادها و عواملان اجتماعی؛ ۳- ایجاد محیطی برای تعاملات بین نهادها و بازیگران صحنه اجتماع که به تسهیل و تشدید میزان ارتباطات از طریق رسانه منتهی می‌شود.

روش پژوهش	درباره مطالعات ثانویه پژوهش‌های مرتبط با فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی، پژوهش‌های داخلی و خارجی انجام شده است. در ادامه تعدادی از این مطالعات مرور خواهد شد.
در برخی مطالعات اجتماعی، پژوهشگر پژوهش‌های گذشته را داده پژوهش خود قرار می‌دهد. فن‌ها و روش‌های مختلفی در مطالعات با داده‌های نوع دوم وجود دارند که از جمله این روش‌ها مرور نظام‌مند و فراتحلیل است. مرور نظام‌مند متون عبارت است از اقدام هماهنگ برای شناسایی سیستماتیک همه پژوهش‌ها و استنباط نتیجه‌ای جدید از نتایج پژوهش‌های قبلی و بررسی داده‌های مطالعات با کیفیت مطلوب و در بعضی موارد تجزیه و تحلیل کمی آنها با روشی استاندارد و نظام‌مند که برای پاسخ‌دادن به سؤالی مرتبط انجام می‌شود. مرور نظام‌مند متون چهار گام اساسی دارد: ۱- تصمیم‌گیری در زمینه نوع متونی که قرار است مرور شوند؛ ۲- مطالعه و درک آنچه نویسندگان در آثارشان آورده‌اند؛ ۳- ارزیابی ایده‌ها، روش‌های پژوهشی و نتایج هر کدام از آنها؛ ۴- جمع‌بندی محتوای متون یا اسناد و شواهد مرور شده (Glass, 1981; Kenneth, 1996؛ به نقل از علی‌محمدزاده و همکاران، ۱۳۹۲: ۲۳).	میان پژوهش‌های انجام‌شده با رویکرد فراتحلیل، آثاری نیز وجود دارند که پژوهش‌های مرتبط با موضوع یا مسئله‌ای اجتماعی در بستری خاص را بررسی می‌کنند. برای مثال، بخارایی و میرزایی (۱۳۹۴) پژوهش «فراتحلیل مطالعات خودکشی در استان ایلام» را با هدف ترکیب کمی پایان‌نامه‌های انجام‌شده در حوزه جامعه‌شناختی و روان‌شناختی و عوامل مؤثر بر خودکشی و اقدام به خودکشی، انجام داده‌اند. آنها با بررسی ۳۶ مورد مطالعه به این نتیجه دست یافتند که اجتماع علمی از پژوهشگران شکل نگرفته است که کنش متقابل مکرر با باورها و ارزش‌های مشترک و مناسبات اجتماعی آمیخته به پیوند متقابل و اجتماع معرفتی را داشته باشد.

جدول ۲- پیشینه مطالعات داخلی و خارجی

نویسنده	عنوان	توضیحات
بامیستر (Liu: in et al., 2016)	فرا تحلیل شبکه‌های اجتماعی مجازی و سرمایه اجتماعی	با بررسی ۵۸ مقاله گردآوری شده به این نتیجه رسیده است که میان دو متغیر ارتباط مثبتی وجود دارد.
بولیان (2015)	استفاده از رسانه‌های اجتماعی و مشارکت، فرا تحلیل پژوهش‌های موجود	با بررسی ۳۶ مطالعه، رابطه بین استفاده از رسانه‌های اجتماعی و مشارکت در زندگی مدنی و سیاسی را ارزیابی می‌کند.
اسکوریک و کینفنگ (2015)	بررسی فرا تحلیل رسانه‌های اجتماعی و مشارکت شهروندی	۲۲ مطالعه منتشر شده در فاصله سال‌های ۲۰۰۷ تا ۲۰۱۳ را بررسی کرده است. نتایج این مطالعه نشان می‌دهند استفاده از رسانه‌های اجتماعی به طور کلی ارتباط مثبتی با ابعاد مختلف مشارکت شهروندی دارد.
جنادله و رهتما (۱۳۹۷)	بازنمایی آسیب شناسانه رسانه‌های جدید در مطالعات خانواده (فرا تحلیل مقالات چاپ شده درباره تأثیر رسانه‌های جدید بر خانواده)	دیدگاه‌های مطرح در این حوزه را با سه رویکرد آسیب شناسی، تأثیرات ایجابی و پیچیدگی تأثیرات، صورت بندی و بر همین اساس مقالات منتشر شده طی دهه ۱۳۹۵-۱۳۸۵ را بررسی کرده‌اند.
نیازی و همکاران (۱۳۹۶ ب)	فرا تحلیل رابطه بین اینترنت و انزوای اجتماعی	در این مقاله ۱۲ پژوهش مرتبط انجام شده میان سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۵ بررسی شده است؛ در نهایت، مطالعات بررسی شده، ناهمگنی اندازه اثر داشته‌اند.
ذکایی و حسنی (۱۳۹۶)	شبکه‌های اجتماعی مجازی و سبک زندگی جوانان	۱۶ مقاله را بر اساس ربط موضوعی و بدون محدودیت زمانی بررسی کرده‌اند. یافته‌های فرا تحلیل نشان دادند پژوهش‌های انجام شده از ضعف‌های نظری و روش شناختی رنج می‌برند که ممکن است توضیحی بر تفاوت‌ها و تناقض‌های موجود در نتایج به دست آمده از این پژوهش‌ها باشد.
بروجردی علوی و صدیق یزدچی (۱۳۹۶)	تأثیر فضای مجازی بر هویت ملی و قومی در ایران	۱۲ اثر در این حوزه را با روش فرا تحلیل بررسی کرده‌اند. نتیجه این بررسی تأیید کننده تأثیر مثبت فضای مجازی بر هویت قومی مخاطبان است؛ البته نشانه‌هایی از جریان هویت زدایی قومی نیز وجود دارد.
نیازی و همکاران (۱۳۹۶ الف)	خوانشی جامعه‌شناختی بر پژوهش‌های اعتیاد به اینترنت در ایران	با استفاده از روش اشباع نظری، ۲۰ مقاله موجود در این حوزه در سال‌های ۱۳۸۹ تا ۱۳۹۴ را بررسی کرده‌اند. نتایج حاصل از این پژوهش نشان می‌دهند مسئله اعتیاد به اینترنت بیشتر از سوی رشته‌های علوم پزشکی و روان‌شناسی تحلیل شده است و علوم اجتماعی و علوم ارتباطات انکار گفتمانی شده‌اند.
حاجیانی و روغنیان (۱۳۹۴)	فرا تحلیل پژوهش‌های انجام شده درباره تأثیر فضای مجازی بر اخلاق اجتماعی	یافته‌های پژوهش نشان می‌دهند فضای مجازی با افزایش قدرت تحلیل و ایجاد روحیه انتقادی و شکل گیری خرد جمعی، توانسته است نیروی تفکر و ذهن کاربران شبکه اجتماعی را به کمک تعاملات اجتماعی و بهره گیری از ابزارهای اینترنتی، ترکیب و همراه کند و نیرویی عظیم با قدرت پردازشی بالا پدید آورد. فضای مجازی آثار منفی و تهدید کننده‌ای را هم ایجاد کرده است.
زارع زاده و آیینی (۱۳۹۴)	فرا تحلیل اعتیاد اینترنتی دانشجویان	پژوهش‌های انجام شده این موضوع را بررسی کرده‌اند. پژوهش‌های پیشین در این زمینه در حوزه روان‌شناسی و روان‌پزشکی به طور عمده ویژگی‌های شخصیتی افراد مبتلا و پژوهش‌های جامعه‌شناسی، تأثیر اعتیاد بر عملکرد شغلی، تحصیلی و اجتماعی افراد مبتلا به اعتیاد اینترنتی را بررسی کرده‌اند.

مختلف بررسی می‌شود؛ دوم، بررسی پیشینه پژوهشی موضوع مدنظر و استخراج و تلخیص آنها با هدف اصلاح رویکردهای مطالعاتی و رسیدن به نتایج متناسب با اهداف تعیین شده است. اهداف اصلی مرور نظام‌مند در پیشینه پژوهشی عبارت‌اند از: (۱)

مرور نظام‌مند کارکردهای مختلفی دارد؛ یکی از این کارکردها بررسی نظام‌مند مطالعات انجام شده با هدف رسیدن به نتایج جدید براساس داده‌ها و نتایج موجود در پژوهش‌هاست که به طور معمول رابطه متغیرها در مطالعات

نتایج در قالب جدول‌ها و نمودارها تنظیم شدند. البته همان گونه که در قسمت جمع‌بندی نیز اشاره خواهد شد، به دلیل وجود ضعف‌ها و نواقص روشی و نظری مقالات و پراکندگی زیاد متغیرها، امکان محدودی برای انجام محاسبات دقیق‌تر و بیشتر وجود داشت؛ در نهایت، در مرحله سوم براساس رویکرد مسئله‌شناختی، نظریه‌شناختی و روش‌شناختی، مطالعات تحلیل و جمع‌بندی شدند.

نتایج پژوهش

یافته‌های توصیفی

۱) ویژگی‌های نویسندگان و سال انتشار:

در جدول‌های زیر محل اشتغال نویسندگان مقالات ارائه شده است. همان گونه که مشخص است، همه یا بخشی از نویسندگان بیش از ۸۰ درصد مقالات، در دانشگاه‌های اصفهان مشغول بوده‌اند. از مقالات مربوط به دانشگاه‌های استان اصفهان، نویسندگان ۱۷ مقاله از دانشگاه اصفهان، ۵ مقاله از دانشگاه آزاد دهاقان و نویسندگان ۳ مقاله دیگر از سایر دانشگاه‌های استان بودند.

اثبات نوعی قرابت و انس با بدنه دانش مدنظر و تصدیق و تثبیت مقبولیت آن، نشان‌دادن مسیر پژوهش‌های پیشین و چگونگی (کیفیت) ارتباط طرح‌های پژوهشی فعلی با آنها، ۳) تلفیق و تلخیص آنچه در حوزه‌های مطالعاتی شناخته شده است، ۴) یادگیری و آموختن از دیگران و برانگیختن اندیشه‌های جدید (قاضی طباطبایی و و دادهر، ۱۳۸۹: ۵۹).

در روند این پژوهش نیز ابتدا مرحله انتخاب و پایش براساس جستجوی کلیدواژه اصفهان و شبکه اجتماعی، فضای مجازی و اینترنت در پرتال جامع علوم انسانی، پایگاه مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی (SID)، پایگاه مجلات ایرانی و پایگاه اطلاعات و فناوری ایرانداک (بخش مقالات) و پایگاه‌های اختصاصی مجلات علمی - پژوهشی مرتبط با عنوان پژوهش انجام شد و همه مقالات مرتبط با موضوع انتخاب شدند. در جستجوی انجام شده، محدودیت زمانی وجود نداشت. مقالات یافت شده در بازه زمانی ۱۳۸۷ تا ۱۳۹۷ منتشر شده بودند. در ادامه نتایج جستجو به ترتیب براساس ارتباط عنوان مقاله و سپس چکیده و متن مقاله با هدف پژوهش بررسی شد و در نهایت، ۳۰ مقاله برای بررسی توصیفی انتخاب شدند که پس از طراحی پرسش‌نامه معکوس،

جدول ۳- محل اشتغال نویسندگان مقالات

محل اشتغال نویسندگان	تعداد مقالات	درصد
دانشگاه‌های استان اصفهان	۲۵	۸۳/۳
دانشگاه‌های خارج از استان اصفهان	۵	۱۶/۷

دو مقاله و مهندسی کامپیوتر، کتابداری و ارتباطات نیز هر کدام یک مقاله در این حوزه تدوین کرده‌اند.

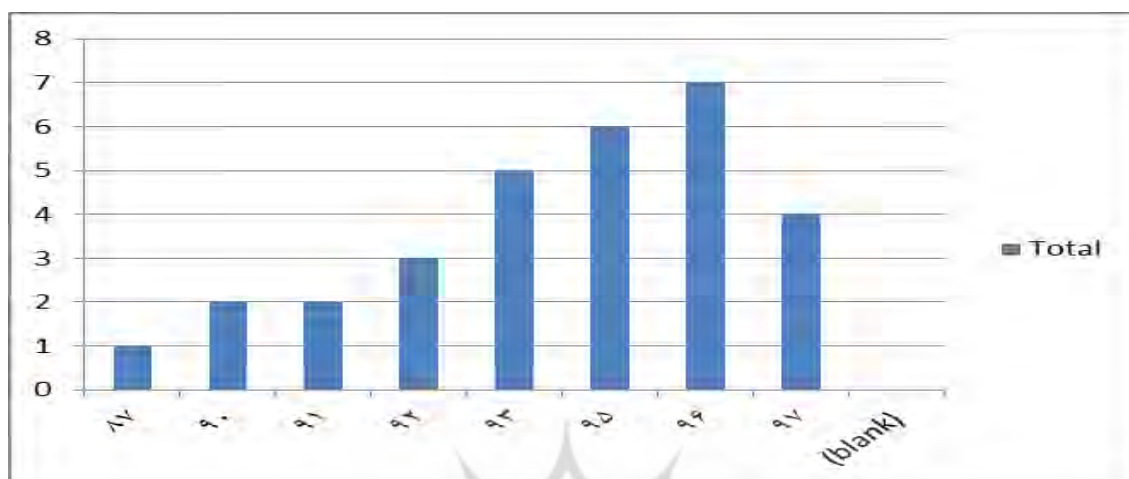
بیشتر نویسندگان این مقالات، تحصیلات مرتبط با حوزه جامعه‌شناسی دارند. پژوهشگران رشته‌های مدیریت فرهنگی

جدول ۴- تخصص نویسندگان

تخصص	تعداد	درصد
جامعه‌شناسی	۱۳	۴۳/۳
علوم سیاسی	۸	۲۶/۷
علوم تربیتی	۴	۱۳/۳
سایر	۵	۱۶/۷

نظر می‌رسد تعداد کم آثار مربوط به سال ۹۷ به زمان انجام این پژوهش و انجام جستجوها مربوط می‌شود و به احتمال زیاد، این روند رو به رشد، ادامه داشته است و خواهد داشت.

سال انتشار مقالات نیز بیان‌کننده افزایش تعداد مقالات همزمان با فراگیرتر شدن پدیده شبکه‌های اجتماعی است. بیشترین مقالات در سال‌های ۹۳، ۹۵ و ۹۶ منتشر شده‌اند. به

نمودار ۲- سال انتشار مقالات

مقاله در مجلات علمی - پژوهشی و ۴ مقاله در سایر مجلات منتشر شده است. از مقالات علمی - پژوهشی، ۶ مقاله در مجلات وابسته به دانشگاه آزاد اسلامی منتشر شده است.

مجله علوم اجتماعی شوشتر با انتشار ۵ مقاله، بیشترین فراوانی را در بررسی محل انتشار مقالات دارد. مجلات جامعه‌شناسی کاربردی و مطالعات اجتماعی روان‌شناختی زنان نیز هر کدام ۲ مقاله را به انتشار رسانده‌اند. در مجموع ۲۶

جدول ۵- جایگاه میدان مطالعه در طرح مسئله و نتیجه‌گیری

درصد	تعداد	جایگاه میدان مطالعه
۸۶/۷	۲۶	ندارد
۱۳/۳	۴	دارد

این مسئله اشاره کرده‌اند، مسئله کلان‌شهری اصفهان و بالابودن ضریب نفوذ اینترنت در اصفهان به‌منزله دلیل انتخاب بیان شده است.

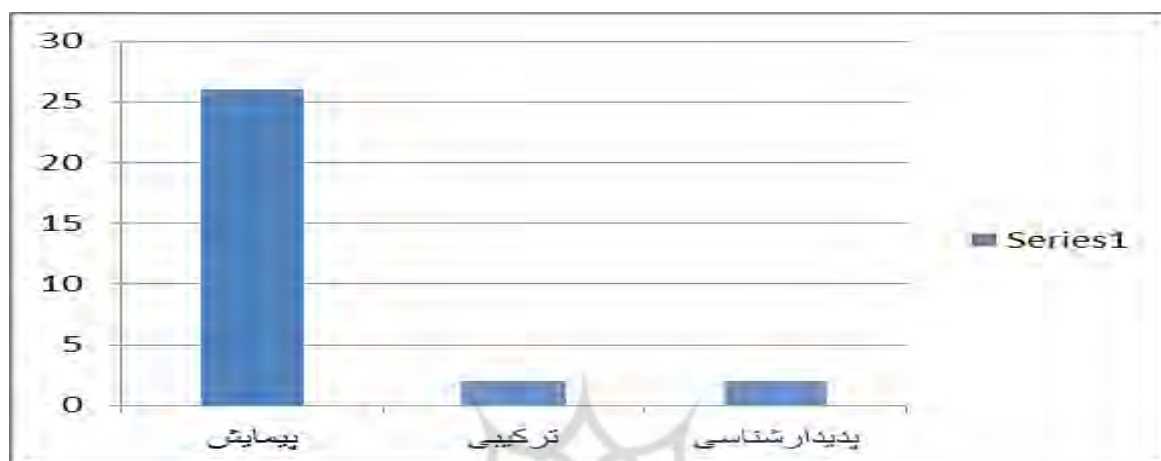
روش پژوهش

روش پژوهش استفاده شده در بیش از ۸۷ درصد مطالعات، روش پیمایش است که غلبه رویکرد کمی و اثبات‌گرایانه را در این زمینه نشان می‌دهد.

حدود ۸۷ درصد مطالعات ضرورت و نیازی به بیان دلیل انتخاب اصفهان به‌منزله میدان پژوهش نه در بیان مسئله و نه در جمع‌بندی ندیده‌اند؛ به بیان دیگر، از نظر نویسندگان مقالات مسئله بافت پژوهش تأثیر خاصی بر نتایج مطالعات آنها نداشته است. نکته جالب توجه اینجاست که این حتی در پژوهش‌های انجام شده با روش کیفی و ترکیبی نیز مشاهده می‌شود. شاید این مطلب بیان‌کننده گفتگو و بازبینی بین جامعه‌شناسان درباره نقش متغیرهای محیطی و بافتی در مطالعات اجتماعی و انسانی است. در چهار مطالعه‌ای که به

جدول ۶- روش پژوهش استفاده‌شده در مقالات

روش پژوهش	تعداد	درصد
پیمایش	۲۶	۸۶/۷
ترکیبی	۲	۶/۷
پدیدارشناسی	۲	۶/۷

نمودار ۳- روش پژوهش استفاده‌شده در مقالات

جامعه آماری در بیشتر مطالعات بررسی‌شده از اصفهان، با بیشترین فراوانی، جامعه آماری ۹ مطالعه بوده‌اند در دسترس‌ترین مخاطبان، یعنی دانشجویان، انتخاب شده است. از میان دانشجویان نیز، دانشجویان دانشگاه دولتی که به نظر می‌رسد با محل اشتغال نویسندگان مرتبط باشد.

جدول ۷- جامعه آماری پژوهش‌ها

جامعه آماری	تعداد	درصد
دانشجویان	۱۶	۲۶/۷
کاربران	۴	۶/۷
جوانان	۳	۵/۰
شهروندان	۲	۳/۳
سایر	۵	۸/۳

مقدار حجم نمونه در بیش از نیمی از پژوهش‌ها در بازه ۳۰۰ تا ۴۰۰ نفر است که از این میان حجم نمونه ۹ مقاله، ۳۸۴ نفر است.

جدول ۸- حجم نمونه مقالات

حجم نمونه	تعداد	درصد
زیر ۳۰۰	۳	۱۱/۱
بین ۳۰۰ تا ۳۹۹	۱۶	۵۹/۳
بین ۴۰۰ تا ۴۹۹	۵	۱۸/۵
۵۰۰ و بیشتر	۳	۱۱/۱

از لحاظ وضعیت گزارش‌روایی و پایایی مطالعات نیز می‌توان مقالات را به شرح زیر گزارش کرد.

جدول ۹- گزارش‌روایی و پایایی پژوهش‌ها

درصد	تعداد	روایی و پایایی
۶۳/۳	۱۹	گزارش‌روایی دارد
۳۶/۷	۱۱	گزارش‌روایی ندارد
۸۵/۷	۲۴	گزارش‌پایایی دارد
۱۴/۳	۴	گزارش‌پایایی ندارد

مطالعه‌مدنظر، نتایج زیر را نشان می‌دهد؛ با توجه به اینکه ۹۰ درصد مقالات با روش پیمایش انجام شده‌اند و در این روش، نظریه، هدایتگر پژوهش است، وجودداشتن یا تصریح به چارچوب نظری در بیش از ۱۴ مقاله، وجود ضعف نظری و روش‌شناختی در این پژوهش‌ها را نشان می‌دهد.

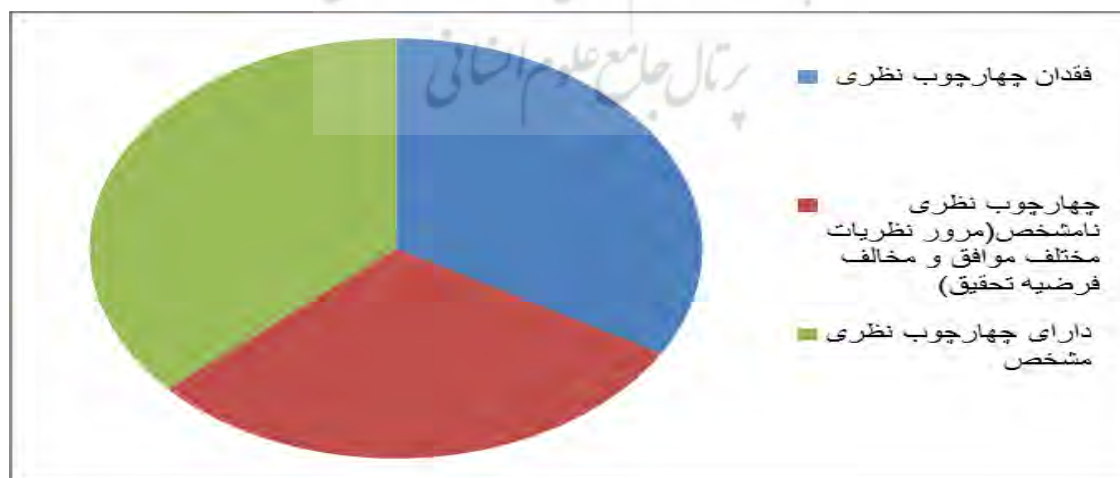
تقریباً در همه مطالعات، پایایی گزارش شده است که بیشتر آنها از آماره آلفای کرونباخ استفاده کرده‌اند. در مطالعاتی که گزارش‌روایی اشاره شده است، بیشتر مطالعات از اعتبار صوری استفاده کرده‌اند.

چارچوب نظری:

در حوزه نظری نیز بررسی مقالات درباره جایگاه نظریه در

جدول ۱۰- جایگاه چارچوب نظری در مطالعه

درصد	تعداد	جایگاه چارچوب نظری در مطالعه
۳۳/۳	۱۰	نبودن چارچوب نظری
۳۰/۰	۹	چارچوب نظری نامشخص (مرور نظریه‌های مختلف موافق و مخالف فرضیه پژوهش)
۳۶/۷	۱۱	دارای چارچوب نظری مشخص

نمودار ۴- جایگاه چارچوب نظری در مطالعه

به منزله مورد مطالعه انتخاب نشده و در ۱۷ مطالعه از تعابیر کلی همچون شبکه اجتماعی، فضای مجازی و اینترنت استفاده شده است. بیشترین بررسی‌های موردی نیز به شبکه اجتماعی فیس‌بوک تعلق دارد. با وجود صدرنشینی چندساله تلگرام در سبد مصرف شبکه‌های اجتماعی ایرانیان، تنها در یک مطالعه به آن اشاره شده است.

از سوی دیگر، با بررسی مبانی نظری مجموع مقالات، این نکته مشاهده می‌شود که در بیشتر مقالات، رویکرد نظری پژوهشگران به سمت نظریه‌های مرتبط با متغیر غیررسانه‌ای پژوهش یا نظریه‌های عمومی است. در تعداد بسیار کمی از مطالعات، استفاده از نظریه‌های مرتبط با شبکه‌های اجتماعی مجازی و فضای مجازی دیده می‌شود. در بیشتر مطالعات، رسانه یا شبکه اجتماعی مشخصی

جدول ۱۱- رسانه بررسی شده در مقالات

رسانه بررسی شده	تعداد	درصد
عناوین کلی (شبکه‌های اجتماعی و فضای مجازی)	۱۴	۵۰/۰
اینترنت	۷	۲۳/۳
فیس‌بوک	۷	۲۳/۳
تلگرام	۱	۳/۴

در ۲۲ مقاله، فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی، متغیر مستقل و در ۷ مقاله متغیر وابسته بوده است. متغیرهای وابسته پژوهش در یک دسته‌بندی اینگونه تقسیم می‌شوند:

جدول ۱۲- مؤلفه‌بندی متغیرهای مقالات

مؤلفه	تعداد مطالعات	عنوان‌های متغیرها
متغیرهای رسانه‌ای	۷	مدیریت حریم شخصی، خودکارآمدی در اینترنت، اعتیاد به اینترنت، آسیب‌های فضای مجازی در روابط زوجین، نوع استفاده از اینترنت، استفاده از شبکه اجتماعی
متغیرهای اجتماعی	۱۰	تصور از بدن، سرمایه اجتماعی، سلامت اجتماعی، هویت، نظام ارزشی خانوادگی دینی، دینداری، جرائم اخلاقی
متغیرهای فردی، میان‌فردی	۴	روابط فرد در خانواده، روابط میان‌فردی، افسردگی
سیاسی	۷	مشارکت سیاسی، مشارکت انتخاباتی، کنشگری سیاسی، مصرف‌گرایی سیاسی

در بخش نتیجه و جمع‌بندی مقالات، نویسندگان قادرند پیشنهاد‌های مدنظر خود را نیز ارائه کنند؛ این موضوع در مقالات بررسی شده به نسبت کم‌رنگ و حاشیه‌ای بود.

جدول ۱۳- وضعیت ارائه راهکار مقالات

ارائه راهکار	تعداد	درصد
راهکاری ارائه نکرده است	۱۳	۴۳/۳
ارائه بسیار اجمالی راهکار	۷	۲۳/۳
ارائه راهکار	۱۰	۳۳/۳

مقالات، بر بافت اصفهان و ربط نتایج با این بافت تأکیدی وجود ندارد. این نکته می‌تواند به صورت جدی بحث شود که پژوهشگران این دست از مطالعات، تفاوت یا ویژگی منحصر به فردی برای گروه‌ها و جوامع مختلف متصورند یا خیر. اگر فرضیه وجود برخی تفاوت‌های بنیادین فرهنگی، اجتماعی، جغرافیایی و حتی جمعیت‌شناختی در بافت‌های فرهنگی مختلف را بپذیریم، این تفاوت‌ها چه جایگاهی در ذهن جامعه دانشگاهی دارند و تا چه اندازه در مطالعات باید به این بستر توجه جداگانه کرد و از منظری دیگر، با توجه به کوچک‌تر و دقیق‌تر شدن مقیاس مطالعات در سال‌های اخیر، پژوهشگران تا چه اندازه باید به این تحدید در زمینه میدان مطالعه توجه کنند؟ به بیان دیگر، آیا بافت میدان پژوهش به توجه و دقیق‌سازی در مطالعات علمی نیاز ندارد؟

درباره رسانه بررسی شده نیز همان گونه که در نتایج بیان شد، بیشترین مطالعه موردی به شبکه اجتماعی فیس بوک تعلق دارد. با بررسی سال‌های انتشار مقالات نیز مشخص می‌شود پژوهشگران در سال‌های مختلف و حتی تا سال ۱۳۹۶ نیز به این مقالات توجه کرده‌اند؛ در حالی که براساس مطالعات و نظرسنجی‌های مختلف از جمله پژوهش ایسپا در اسفندماه ۱۳۹۷، فیس بوک در سال‌های اخیر کاربران بسیار محدودی نسبت به دیگر پیام‌رسان‌ها در کشور داشته است؛ به طوری که تنها ۲ درصد از پاسخگویان مطالعه شده از این شبکه اجتماعی استفاده می‌کردند و روند ذکر شده دست کم در ۵ سال گذشته متداول بوده است (کانال ایسپا، ۱۳۹۸). می‌توان گفت به جز میدان مطالعه، تعدادی از این پژوهش‌ها از نظر مورد مطالعه نیز نمونه‌ای غیرفراگیر را انتخاب کرده‌اند.

چگونگی نگرش به شبکه‌های اجتماعی، در بیشتر مطالعات انجام شده، متغیر مستقل و به‌طور عمده در قالب روش پیمایش بوده است که بی‌توجهی به همه ظرفیت‌های این پدیده اجتماعی را نشان می‌دهد. برای نمونه در هیچ کدام از مطالعات، از شبکه‌های اجتماعی به منزله «محیط کنش اجتماعی»، استفاده نشده است. شبکه‌های اجتماعی به منزله

در مجموع، مقالات بررسی شده توجه ویژه‌ای به بیان راه‌حل در مقاله خود نکرده‌اند. در تعداد بسیار کمی از مقالات، تیترا یا بخش مشخصی برای بیان پیشنهادها و راهکارها در نظر گرفته شده است. در ۱۷ مقاله‌ای که ارائه راهکار با هر صورتی انجام شده است، بیشتر مقالات راهکارهای کلی و مبهم ارائه کرده‌اند که الزاماً به صورت روشمند در مسیر پژوهش به دست نیامده است. با توجه به مختصر و کلی بودن بیشتر راهکارهای بیان شده، امکان دسته‌بندی بیشتر و دقیق‌تری نسبت به آنها وجود ندارد؛ اما به طور کلی در بیشتر موارد راهکارها در سطح کلان مطرح می‌شوند یا به طور مشخص سطح مداخله‌ای در نظر گرفته نمی‌شود. از لحاظ محتوای راهکارها، ضرورت و برنامه‌ریزی برای آموزش در گروه‌ها و اقشار مختلف، فراگیرترین پیشنهاد مطرح شده به وسیله پژوهشگران است.

نتیجه

بلیکی انواع پژوهش را از نظر هدف به دو دسته پژوهش‌های بنیادی و کاربردی تقسیم کرده است. پژوهش‌های بنیادی از پنج مرحله اکتشاف، توصیف، تبیین، فهم و پیش‌بینی تشکیل شده‌اند. در مقابل، پژوهش‌های کاربردی سه مرحله دارند: تغییر، ارزشیابی و برآورد تأثیر اجتماعی (بلیکی، ۱۳۸۷: ۱۰۱). براساس اهداف بیان شده، میان مطالعات بررسی شده، مسئله محوری بیش از ۶۰ درصد مقالات، تبیین رابطه بین متغیرها ذکر شده است. مطالعات دیگر نیز به ترتیب رویکردی توصیفی و اکتشافی داشتند؛ اما هیچ کدام از مطالعات، مسئله و هدف خود را پیش‌بینی یا آینده‌نگاری موضوع مطالعه شده در پژوهش خود یا اهداف کاربردی قرار نداده بودند.

از بررسی مقالات موجود مشخص شد ارتباط تنگاتنگی میان محل اشتغال نویسندگان و انتخاب محل پژوهش وجود دارد. در بیان مسئله بیش از ۸۰ درصد مقالات، اشاره دقیقی به دلیل انتخاب اصفهان به منزله میدان پژوهش نشده است. همچنین در نتیجه‌گیری و تحلیل پژوهشگران در بیشتر

ازسوی دیگر، نبود گزارش آماره‌های موردنیاز همچون ضریب همبستگی میان متغیر مستقل و وابسته و بسنده کردن نتایج پژوهش به آماره‌های اولیه و استفاده نکردن از رگرسیون و تحلیل مسیر در بیشتر مطالعات، از دیگر نقدهای روشی بیان شده است.

در حوزه نظری نیز می‌توان مطالعات انجام شده را - با وجود استفاده از روش‌های کمی که در آنها نظریه و الگوی منبعث از آن، نقش بنیادینی دارد - از جهات مختلف نقد کرد. در تعدادی از مقالات، مبانی نظری مشخصی پشتوانه الگوی پژوهش قرار نگرفته است. این مسئله در تعدادی از مقالات به وضوح مشاهده می‌شود؛ ولی در برخی دیگر پژوهشگر به بیان نظریات مختلفی اکتفا نکرده است که موافق یا مخالف با فرضیه اصلی بوده‌اند که هر دو دسته مطالعات با رویکرد روش‌شناسی پژوهش تناقض دارند. در مطالعاتی که به چارچوب نظری خود اشاره کرده‌اند، سهم اصلی به پژوهش‌هایی تعلق دارد که نظریه استفاده شده در آنها یا به متغیر غیررسانه‌ای پژوهش همچون هویت یا مشارکت سیاسی متعلق است یا از نظریه اولیه و پایه‌ای مطالعات رسانه، همچون نظریه «استفاده و خشنودی» بهره برده‌اند که الزاماً نظریات تبیین‌کننده پدیده اینترنت یا شبکه‌های اجتماعی نیستند. بخشی از این نقص در پرداخت نظری مربوط به تخصص نویسندگان مقالات مرتبط و بخشی دیگر ناشی از نگرش نویسندگان به رسانه‌های جدید است.

پیشنهادها

پیشنهادهای رویکردی

الف) تغییر نگرش نسبت به بافت فرهنگی و اجتماعی: جامعه‌شناسان و پژوهشگران علوم انسانی اهداف زیرا را برای مطالعات خود ذکر می‌کنند: اکتشاف و توصیف، تبیین، پیش‌بینی یا پژوهش کاربردی ناظر به راه‌حل (بلیکی، ۱۳۸۷). جامعه‌شناسی در ایران بیشتر درگیر اهداف اولیه یعنی توصیف و تبیین بوده است و به دو هدف آخر یعنی پیش‌بینی و ارائه

یکی از مهم‌ترین داده‌های بزرگ می‌توانند با استفاده از ابزارهای داده‌کاوی به‌منزله نمونه مطالعه در پژوهش‌های مختلفی مدنظر قرار گیرند.

از نظر تخصص نویسندگان نیز نبود مطالعاتی با گرایش ارتباطات یا جامعه‌شناسی رسانه، بازنمایی‌کننده وجودداشتن این رشته و گرایش در دانشگاه‌های استان اصفهان به‌ویژه دانشگاه اصفهان است. با توجه به تأثیر زیاد دانشگاه اصفهان در تولید مقالات بررسی شده، به‌گونه‌ای که بیش از ۵۰ درصد مقالات را استادان و دانشجویان دانشگاه اصفهان نگاشته‌اند، نبود رشته یا گرایش مرتبط با رسانه در این دانشگاه، موجب شده است هم از نظر کمیت مقالات و هم از نظر تخصص و نگرش لازم برای بررسی مسئله، نبودن نگاه رسانه‌ای به وضوح مشاهده شود.

نبود تنوع روشی در کارهای انجام شده نکته اول روشی شناختی است که به چشم می‌آید. غلبه رویکرد اثبات‌گرایانه به‌گونه‌ای در بخش‌های مختلف نتایج مشاهده می‌شود. شاید بتوان گفت نکته مطرح شده در نقد مسئله‌شناسی مبنی بر کم‌توجهی به بافت مطالعه، با این رویکرد بی‌ارتباط نیست. همچنین بی‌توجهی جدی به دیگر رویکردهای روش‌شناختی همچون رویکرد تفسیری و انتقادی به‌طور واضحی مشاهده می‌شود. شاید با استفاده بیشتر از این رویکردها و روش‌های مرتبط با آن، بتوان امید به توجه بیشتری به بافت و زمینه در مطالعات داشت.

با توجه به انتخاب‌های انجام شده به‌وسیله نویسندگان مقالات، امکان بسیار محدودی از ارائه تصویری از استفاده شهروندان اصفهانی از شبکه‌های اجتماعی و فضای مجازی وجود دارد. به نظر می‌رسد وجودداشتن انتخاب‌های معرف در جامعه آماری و حجم نمونه و رسانه مطالعه شده، علاوه بر اینکه مسئله تعمیم‌پذیری این مطالعات نسبت به شهروندان اصفهانی را با مشکل روبه‌رو می‌کند، کم‌توجهی پژوهشگران به اهمیت و ویژگی‌های جامعه آماری در مطالعات و اکتفا به دردسترس‌ترین مخاطب را نیز نشان می‌دهد.

به صورت فزاینده‌ای از آن بهره ببرند (Hjarvard, 2008: 12). از سوی دیگر، شبکه‌های اجتماعی به منزله فضایی که حجم جالب توجهی از تعاملات اجتماعی را در خود جای می‌دهند و در برخی موارد همچون تلگرام تا حد زیادی مخاطب فراگیری از جامعه ایران را در خود جای داده‌اند، محیط مناسبی برای انجام پژوهش‌های اجتماعی به اشکال گوناگون‌اند؛ به بیان دیگر، در پژوهش‌های آینده، پژوهشگران می‌توانند به جای گردآوری داده در بستری حقیقی، از داده‌های موجود در شبکه‌های اجتماعی استفاده کنند یا رفتارهای اعضای جامعه را در بستر مجازی مشاهده و تحلیل کنند. همان گونه که بیان شد، در هیچ کدام از پژوهش‌های بررسی شده چنین رویکردی مشاهده نشد.

پیشنهاد‌های روش‌شناختی

الف) پیشنهاد می‌شود پژوهشگران در پژوهش‌های آینده، از روش‌های کیفی و ترکیبی استفاده بیشتری کنند. استفاده حدود ۹۰ درصدی از روش کمی پیمایشی در مطالعات بررسی شده، بیان‌کننده غلبه پارادایم اثباتی میان نویسندگان مقالات است که به نظر می‌رسد استفاده از دیگر پارادایم‌ها و روش‌های متأثر از آن، به فهم بهتر پدیده‌ها کمک می‌کند. در روش‌های پژوهشی متأثر از رویکردهای تفسیری و انتقادی، تأکید ویژه‌ای بر بافت و زمینه می‌شود که استفاده بیشتر از روش‌های متأثر از این رویکردها و به ویژه روش‌های کیفی و ترکیبی، نتایج دقیق‌تری به دنبال دارد. برای نمونه در رویکرد کیفی، پژوهشگران در پی فهم بافت یا موقعیت شرکت‌کنندگان از طریق دیدن این بافت و گردآوری اطلاعات به صورت شخصی‌اند (کرسول، ۱۳۹۱: ۴۳) در روش نظریه زمینه‌ای پژوهشگر در روند پژوهش تأکید ویژه‌ای بر فهم تأثیرات بستر و بافت بر مسئله پژوهش دارد یا در روش تحلیل گفتمان انتقادی، به صورتی محوری به نقش زمینه‌های تاریخی و فرهنگی در شکل‌گیری گفتمان‌ها تأکید می‌شود. در حوزه مطالعات کمی نیز ضعف کمی و کیفی مطالعات مشهود است که نیاز به انجام مطالعات با توجه به

راه‌حل به دلایل مختلف کمتر توجه شده است. برای بیرون رفتن مطالعات علوم اجتماعی از این مسئله، باید به اقتضائات و نکات متفاوتی توجه شود که یکی از آنها مکان محورتر شدن مطالعات است؛ یعنی اگر جامعه‌شناسان به دنبال ارائه پیش‌بینی یا ایجاد تغییری برای مسائل اجتماعی‌اند، لازم است به طور دقیق‌تر ویژگی‌های فرهنگی، تاریخی، جغرافیایی، اجتماعی، زیست‌محیطی و سیاسی میدان مطالعه خود را در نظر بگیرند و سپس راهکار ارائه کنند. به نظر می‌رسد زیرساخت‌های معرفتی این تغییر نگرش، به خوبی در پارادایم‌های تفسیری و انتقادی یافت می‌شوند. برای مثال براساس مطالعه حاضر، توصیه می‌شود در مطالعات پیش رو به اصفهان به منزله «بافت فرهنگی - اجتماعی» توجه بیشتری شود؛ چیزی که براساس نتایج این پژوهش در مطالعات گذشته در وضعیتی نپذیرفتنی قرار داشت.

ب) تغییر نگرش نسبت به شبکه‌های اجتماعی: به نظر می‌رسد تحولات جهانی به خوبی نشان‌دهنده روند رو به رشد جایگاه رسانه‌ها در زندگی بشرند. از نظر برخی پژوهشگران، این روند نظریه‌های گذشته را در تبیین پدیده‌های اجتماعی با مشکل روبه‌رو می‌کند و توجه به رویکردهای نظری جدیدی که جایگاه رسانه را تفسیر می‌کنند، در مطالعات پیش رو ضروری می‌نماید. برای نمونه رویکرد رسانه‌ای شدن، درباره جایگاه جدید رسانه معتقد است دیگر رویکردهای ابزارگرایانه، قدرت تبیین این پدیده را ندارند و رسانه در شئونی فراتر از ابزار به اثرگذاری اجتماعی می‌پردازد. هاروارد معتقد است رسانه‌ها در فرایند رسانه‌ای شدن هم نقش اصلی خود را ایفا می‌کنند هم در حکم نهادی مستقل، زمینه را به گونه‌ای فراهم می‌کنند تا دیگر نهادها و عوامل اجتماعی بتوانند با یکدیگر ارتباط برقرار کنند. رسانه از سویی در عملکرد دیگر نهادها مثل خانواده، سیاست، مذهب و ... مداخله و بر آنها اعمال نفوذ می‌کند و از سویی، برای جامعه، فضای مشترکی همچون تالارهای گفتگوی مجازی فراهم می‌کند که نهادها و بازیگران صحنه جامعه برای تعاملات خود

میان دانشگاه و جامعه نیز باشد. نتایج پژوهش انجام شده گویای ضعف اساسی در مطالعات پیشین در این زمینه است که در دیگر موضوعات فرهنگی، اجتماعی و رسانه‌ای نیز تکرار می‌شود.

ج) رسانه پدیده‌ای چندوجهی و گسترده است که علوم مختلف، ابعاد مختلف آن را بررسی می‌کنند و همین مسئله لزوم مطالعات میان‌رشته‌ای در این زمینه را بیشتر می‌کند. علاوه بر تأکید بر مطالعات ارتباطی درباره رسانه، استفاده از ظرفیت میان‌رشته‌ای موجود در دانشگاه‌های اصفهان نیز برای تحلیل نظام مند شبکه‌های اجتماعی در قالب یک مرکز رشد یا هسته علمی، سومین پیشنهاد ساختاری است که روند ورود جدی‌تر به مطالعات شبکه‌های اجتماعی در اصفهان را تسهیل می‌کند.

ضعف‌ها و نواقص مطالعات قبل را ضروری می‌کند.

ب) پیشنهاد می‌شود سیاستگذاران و استادان دانشگاه، از جامعه آماری متنوع‌تری در مجموعه پژوهش‌های آینده خود استفاده کنند. تأکید بیش از ۵۰ درصد مطالعات بر جامعه آماری دانشجویی، از شواهدی است که این بازنگری را ضروری می‌کند. گروه‌های اجتماعی دیگری نیز در جامعه حضور دارند؛ همچون زنان که در مطالعات میدانی به دلایل مختلف همچون سخت‌تر بودن دسترسی به آنها، به مراتب کمتر جامعه آماری مطالعات قرار می‌گیرند و این مسئله سبب ایجاد شکاف میان نتایج پژوهش‌های دانشگاهی با واقعیت‌های موجود جامعه می‌شود.

پیشنهاد‌های ساختاری

منابع

ایسپا. (۱۳۹۸). «نتایج نظرسنجی‌های ایسپا، روند استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی در سال ۹۷»، بازنشانی شده در ۱۳۹۸/۱/۱۰، در: tm/ispa95.

ایمان، م. و سروش، م. (۱۳۹۲). *شناسایی و تحلیل الگوهای سبک زندگی شهروندان شهر اصفهان*، طرح پژوهشی شهرداری اصفهان، اصفهان.

بخارایی، الف. و میرزایی، الف. (۱۳۹۴). «فرا تحلیل مطالعات خودکشی در استان ایلام»، *فرهنگ ایلام*، د ۱۶، ش ۴۶ و ۴۷، ص ۱۳۴-۱۱۵.

بروجردی‌علوی، م. و صدیقی‌یزدچی، الف. (۱۳۹۶). «تأثیر فضای مجازی بر هویت ملی و قومی در ایران»، *فصلنامه مطالعات رسانه‌های نوین*، س ۳، ش ۱۲، ص ۸۷-۱۱۰.

بصیریان‌جهرمی، ح. (۱۳۹۲). *رسانه‌های اجتماعی، ابعاد و ظرفیت‌ها*، تهران: دفتر مطالعات و برنامه‌ریزی رسانه‌ها.

بلیکی، ن. (۱۳۸۷). *طراحی پژوهش‌های اجتماعی*، ترجمه: حسن چاوشیان، تهران: نشر نی.

پایا، ع. (۱۳۹۷). *اندیشه مستقل*، تهران: پژوهشکده مطالعات

الف) با توجه به اهمیت فضای مجازی و تحولات آینده این حوزه، تعداد مقالات انتشار یافته و تخصص نویسندگان مقالات، توجه بیشتر به رشته‌ها و گرایش‌های ارتباطات و رسانه در اصفهان ضروری به نظر می‌رسد. تأسیس رشته یا گرایش مرتبط با رسانه و ارتباطات در دانشگاه اصفهان می‌تواند تضمین‌کننده افزایش کمی و کیفی مطالعات در اصفهان باشد. خوب یا بد، درست یا غلط به نظر می‌رسد نتایج پژوهش و مشاهده‌ها نشان می‌دهند بسیاری از پژوهشگران روند پژوهش‌های خود را براساس انتخاب‌های در دسترس انتخاب می‌کنند. با توجه به اینکه در حال حاضر تقریباً هیچ فضای تخصصی با محوریت رسانه در دانشگاه اصفهان وجود ندارد، تأسیس رشته ممکن است برخی زیرساخت‌ها را فراهم کند و سبب بهبود آن شود. شاید دلیل برخی نکات بیان‌شده درباره مقالات و پژوهش‌های بررسی شده، وجود نداشتن کرسی علمی مختص مطالعات رسانه‌ای در اصفهان است.

ب) تأسیس هسته‌ای علمی با تمرکز بر مطالعات رسانه‌ای اصفهان در دانشگاه‌های اصفهان و توجه ویژه به مطالعات فرهنگی و اجتماعی اصفهان، ممکن است راهگشای ارتباط

- فرهنگی و اجتماعی.
- پژوهشگاه فرهنگ و هنر و ارتباطات. (۱۳۹۶). پیمایش ملی وضعیت اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی جامعه ایران، شورای اجتماعی، تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.
- حاجیانی، الف. و روغیان، ز. (۱۳۹۴). «فراتحلیل تحقیقات انجام‌شده پیرامون تأثیر فضای مجازی بر اخلاق اجتماعی»، کنفرانس بین‌المللی پژوهش در مهندسی، علوم و تکنولوژی، استانبول، مؤسسه مدیران ایده‌پرداز پایتخت ویرا.
- جنادله، ع. و رهنما، م. (۱۳۹۷). «بازنمایی آسیب‌شناسانه رسانه‌های نوین در مطالعات خانواده (فراتحلیل مقالات چاپ‌شده درباره تأثیر رسانه‌های نوین بر خانواده)»، فصلنامه مطالعات رسانه‌های نوین، د ۴، ش ۱۶، ص ۳۷-۱.
- درگاه پایش جامعه اطلاعاتی جمهوری اسلامی ایران. (۱۳۹۷). «توسعه فاوا در استان‌ها، اصفهان»، بازنشانی‌شده در ۱۳۹۷/۱۲/۲۰، به نشانی: <https://mis.ito.gov.ir/web/guest/fava-development?city=esfahan>
- ذکایی، م. و حسنی، م. (۱۳۹۶). «شبکه‌های اجتماعی مجازی و سبک زندگی جوانان: فراتحلیل پژوهش‌های پیشین»، فصلنامه راهبرد اجتماعی- فرهنگی، ش ۶، ص ۲۲، ص ۲۵-۷.
- زارع‌زاده، الف. و آیینی، ص. (۱۳۹۴). «فراتحلیل اعتیاد اینترنتی دانشجویان»، ششمین همایش سراسری آسیب‌های پنهان زیست‌دانشجویی، کردستان، جهاد دانشگاهی واحد کردستان.
- زکی، م. (۱۳۹۷). «تبیین جامعه‌شناختی علل گرایش جوانان به شبکه‌های اجتماعی مجازی؛ مورد مطالعه: کاربران دختر و پسر فیس‌بوک ۱۵-۲۹ ساله شهر اصفهان»، مطالعات کاربردی در علوم اجتماعی و جامعه‌شناسی، س ۱، ش ۲، ص ۲۴-۱.
- علی‌محمدزاده، خ؛ محبی، ف. و لباف، ط. (۱۳۹۲). «مرور نظام‌مند سه دهه مقالات پژوهشی علل سزارین و راهبردهای مدیریت سلامت جمعیت»، فصلنامه مطالعات راهبردی زنان، س ۱۶، ش ۶۱، ص ۵۷-۷. قاسمی، و؛ عدلی‌پور، ص. و برندگی، ب. (۱۳۹۵). «تبیین رابطه استفاده از شبکه اجتماعی فیس‌بوک با هویت جنسیتی دانشجویان دانشگاه اصفهان»، مطالعات میان‌رشته‌ای در رسانه و فرهنگ، س ۶، ش ۲ (۱۲)، ص ۱۰۰-۷۷.
- قاضی طباطبایی، م. و ودادهیر، الف. (۱۳۸۹). فراتحلیل در پژوهش‌های اجتماعی و رفتاری، تهران: جامعه‌شناسان.
- کرسول، ج. (۱۳۹۱). طرح پژوهش رویکردهای کیفی، کمی و ترکیبی، ترجمه علیرضا کیامنش و مریم دانای‌طوس، تهران: جهاد دانشگاهی.
- نیازی، م؛ صدری، ع. سرحدی، س. و مرادی، س. (۱۳۹۶). الف. «خوانشی جامعه‌شناختی بر پژوهش‌های اعتیاد اینترنت در ایران»، فصلنامه مطالعات میان‌فرهنگی، س ۱۲، ش ۳۱، ص ۳۹-۹.
- نیازی، م؛ کارسنجی، م؛ سخایی، الف. و حسین‌زاده‌آرانی، س. (۱۳۹۶). «فراتحلیل رابطه بین اینترنت و انزوای اجتماعی»، فصلنامه علوم اجتماعی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شوشتر، س ۱۱، ش ۳ (۳)، ص ۷۶-۱.
- Bauman, Z. & Lyon, D. (2013) *Liquid Surveillance; A Conversation*. Malden USA: Polity press.
- Boulianne, Sh. (2015). "Social Media Use and Participation: A Meta-Analysis of Current Research." *Information, Communication & Society*, 18 (5): 524-538.
- Centola, D. (2013) "Social Media and the Science of Health Behavior." Available at: <http://Circ.Ahajournals.Org>.
- Chomsky, N. (2016) "Socialism in an Age of Reaction" Available at: <http://www.JACOBIN.com> (accessed 13 December 2016).
- Ensani.ir, SID.ir, Magiran.com, Irandoc.ac.ir
- Gill, J. (2018) "Our Tribes and Tribulation." Available at: <http://www.Quillette.com> (accessed 10 February 2018).

- Hepp, A. (2013) *Cultures of Mediatization*. Cambridge: Polity press.
- Hjarvard, S. (2008) "The Mediatization of Society: a Theory of the Media as Agents of Social and Cultural Change." *Nordicom Review*, 29 (2): 105-134.
- Hjarvard, S. (2013) *The Mediatization of Culture and Society*. London and New York: Routledge.
- Kulandairaj, J. (2014) "Impact of Social Media on the Lifestyle of Youth." *International Journal of Technical Research And Applications*, 5: 22-28.
- Lanier, J. (2018) *Ten Arguments for Deleting Your Social Media Accounts Right Now*. New York: Henry Holt and Co.
- Liu, D. Ainsworth, S. & Baumeister, R. (2016) "A Meta-Analysis of Social Networking online and Social Capital." *General Psychology*, 20 (4): 369-391.
- Nylander, S. (2013) Social Media For Lifestyle Change – Social With Whom, and Why?. Available at: [Http://Www.Mobilelifecentre.Org/Sites/Default/Files/Nylandersocialmediaforchange.Pdf](http://www.Mobilelifecentre.Org/Sites/Default/Files/Nylandersocialmediaforchange.Pdf)
- Skoric, M. & Qinfeng, Z. (2015) "Social Media and Citizen Engagement: A Meta-Analytic Review." *New Media & Society*, 18 (9): 1817-1839.
- Tufekci, Z. (2016) *Twitter and Teae Gas: The Power and Fragility of Networked Protest*. New Haven: Yale University press.
- Turkle, Sh. (2011) *Alone Together; Why We Expect More from Technology and Less from Each other*. NewYork USA: Basic Books.
- Virilio, P. (2005) *The Information Bomb*. Translated by Chris Turner. London: verso.
- Walberg, E. (2011) *Postmodern Imperialism; Geopolitics and the Great Games*, Atlanta USA: Clarity press, Inc.

